

ГОВОР ЗАСНИВАЈУЋЕ РАЗЛИКЕ

Јана Алексић, *Поћлед унутра: разматрања о српском културном обрасцу*,
Институт за књижевност и уметност, Београд 2026

Разматрајући домете књижевнонаучне мисли, јавног ангажмана, друштвено-историјске позиције и целокупног хабитуса Милана Кашанина, Јана Алексић је у научној монографији *Културна идеологија Милана Кашанина* (2019) разлучила културну идеологију која представља систем начела и вредности које сваки појединац пројектује на хоризонт културе и културни образац као ентелехију српске културе и њен унутрашњи лик, да би, истом приликом, указала на неопходност сагледавања културног обрасца како као нормативног тако и као дескриптивног појма, а пре свега као *telos*-а историјске заједнице. Бивајући културним фундаментом разумевања једне националне заједнице и упоришном тачком повесне колективне самоекспликације, културни образац испоставио се, уједно, и као тежиште научног рада Јане Алексић, вишегодишња темељна тематска преокупација њене научне мисли и смерница у књижевноисторијском и културолошком пропитивању српске књижевности, културе и друштвенополитичких кретања. Важно је указати на чињеницу да је теми културног обрасца ова ауторка приступила из уредничке (*Српски културни образац: антологија Ђекићева*, 2022) и теоријске (у засебним научним радовима, посвећеним Светом Сави, Васку Попи и Гојку Ђогу) перспективе, чиме се, поред активног и свестрано промишљеног суделовања у обликовању оквира и духовног смера развоја актуелног српског културног простора, афирмисала и као научница чија је теоријска мисао неизоставна у профилисању задатака и циљева културно-идеолошког ангажмана научног одељења Института за књижевност и уметност у оквиру којег је ангажована – одељења Српска књижевност и културна самосвест. Изузетно ревносно и прилежно дугогодишње бављење темом културног обрасца Јана Алексић је крунисала монографијом *Поћлед унутра: разматрања о српском културном обрасцу*.

Састављена од седам поглавља – двају оквирних, насловљених „Полазне претпоставке” и „Нелагоде у савременој култури: закључна разматрања”, у којима су елабориране теоријске претпоставке теме која се обрађује, изложени циљеви писања монографије и предочени закључци до којих се дошло, уз нужна терминолошка разјашњења и опис друштвеног контекста који је публикацију изнедрио, као и пет средишњих („Слободан Јовановић и културација српског народа”, „Жарко Видовић и заветна нација”, „Естетички универзализам Милана Радуловића”, „Богољуб Шијаковић и смисао историје” и „Мило Ломпар и српско становиште”), у којима су анализирали индивидуални доприноси проминентних српских научника разумевању обележја и усмерења (садржаја,

форме и функција) српског културног обрасца, уз опсежан списак цитираних извора и литературе (тј. „Библиографију”) и Регистар имена – ширином увида и озбиљношћу третмана одабране проблематике ова монографија се испоставила као поуздано усмерење и вредан научни прилог културном и националном разумевању српског народа, индивидуално интелектуално прегнуће са колективним духовно-повесним реперкусијама, односно научна публикација од истакнутог значаја у методолошким оквирима теорије и историје књижевности, студија културе и историје идеја.

Позивајући се на запажање да „Заправо не можемо говорити о традицији већ из традиције”, изнето у монографији *Присућности трансценденције: хеленство, хришћанство, философија историје* Богољуба Шијаковића, Јана Алексић читаоцима испоручује властито теоријско *вјерују* и аутопоетички кредо на којима почива њена монографија, будући да о српском културном обрасцу ауторка проговара не само *о* већ првенствено *из* богате традиције разматрања задатог феномена. Такође, Јана Алексић је свесна потребе да традицију промишљања трансисторијске категорије културног обрасца ваља непрестано надопуњавати, обогаћивати новим садржајима и уподобљавати гигањима епохалних епистемолошких силница, будући да се она „преноси из прошлости и обликује у садашњости за будућност”, то јест наречену категорију неопходно је увек изнова задобијати, продуктивно усвајати и активно преосмишљавати. Ово је, дакле, начин на који је саздана научна визура Јане Алексић, а истовремено и принцип према којем је устројен одабир интелектуалаца чијим теоријским остварењима ауторка посвећује интерпретативну позорност.

Конститутиван за монографију био би говор смеле, метапоетички продорне, самозаснивајуће разлике. Дакле, дало би се опазити како унификујућој идеологији транскултурног мегалополиса и предоминанцији колонијалне, неретко аутоколонизујуће логике епохе глобализма, неосетљиве за културне посебности индивидуалних националних ентитета, Ј. Алексић експлицитно и суверено супротставља културни образац са националним предзнаком – српски културни образац, пледирајући тиме за могућност да књижевнотеоријски говор о разлици потекне из срца саме разликовне позиције, односно да се говор о разлици заснује као говорење саме културолошки сигнификантне разлике и јасно испољене потребе етнопсихолошког и културноисторијског дистинговрања српског нација. Свесна расцепљености српске културе, трајног културног рата, као и могућности за хетерогене, идеолошки искривљене интерпретације насловног монографског концепта, ауторка ипак одлучно заговара српско становиште и не преза од потенцијалних претварања стајаћег места српске културе – српског културног обрасца – у потенцијалну табу тему. Притом, теоријски наум на којем је заснована монографија бива све време аутопоетички освешћен, то јест доживљен као гест интелек-

туалног опредељења и одговорности, с обзиром на то да се одабраним модусом разматрања наведене проблематике нужно испољава воља другачијег мишљења, „које не само што заузима критички став према постојећем 'стварном, духовном и вредносном поретку који се намеће као доминантан, ексклузиван или у сваком случају, већински', већ *дијалектику неслагања* спроводи до краја”, при чему су мера и учинак неслагања садржани у „истицању оног што је било спречавано, сузбијано, игнорисано или је можда било несхваћено а што је сада предложено као коректив или алтернатива постојећем стању”.

Ревалоризација спроведена у домену културног обрасца и опонирање комунистичкој матрици која је предодредила српско културно саморазумевање у другој половини минулог столећа оспољена је у научном дискурсу Ј. Алексић посредством каталога његових корективних саставних чинилаца, у које спадају: светосавска традиција, Косовски завет, подвиг Жртве и српско становиште. Избор научника који су дали несумњив допринос постулирању појма српског културног обрасца условљен је њиховом способношћу и спремношћу да иновирају, преиначе и реинтерпретирају овај појам, одлуком да не следе наметнуте епохалне доминанте и свесним приклањањем разликовној научној парадигми, за шта се и сама ауторка монографије децидно определила. Антиглобализацијски, теургијски, истовремено естетичко-универзалистички и апартно конфесионално-културолошки устремљен, *йоллед унуџра*, ка оквиру и садржају српског културног обрасца као симболичког стожера српске историје, раскрио је хетерогене а продуктивне моделе корективне национално-културне аутоекспликације, које Ј. Алексић концизно предочава на следећи начин: „[...] можемо устврдити да Слободан Јовановић културни образац осмишљава у антрополошком и социокултуролошком светлу; Жарко Видовић га разматра у склопу духовне историје народа; Милан Радуловић у контексту историје књижевности и (духовне) културе, Богољуб Шијаковић на платформи културе памћења, а Мило Ломпар из угла културне историје Срба”.

Полазећи од историјски пресудне улоге Слободана Јовановића у процесу конституисања појма културног обрасца, тумачећи Јовановићеву тестаментарну расправу *Један ѝрилої за ѝроучавање срїскої националної каракѝера*, али и његове обимом мање чланке, огледе и преписку, ауторка је доспела до увида о његовој либералној концепцији културног обрасца, нимало рестриктивној или уједначавајућој, о пледирању за хуманистичке вредности и хуманистички образац, али и до специфичне, аутохтоне идеје југословенства и позиције критичког национализма, који се показују инструктивним за потоње покушаје дефинисања дате проблематике. Религиозни мислилац и историчар цивилизација Жарко Видовић пак обогатио је појам српског културног обрасца увођењем концепта духовног искуства, идеје о Завету и српском народу као светосавској,

заветној нацији, поверењу у смисао предањског, поетског лика националних великана и јунака, али и обједињујућим христолошким доживљајем културних и литерарних чињеница. Аутор монографије *Српски културни образац и српска књижевност* (2015) – културолог и књижевни историософ Милан Радуловић – проговарајући из позиције посткултурне парадигме, а пребивајући у оквирима посве оригиналног метакритичког и метаисторијског становишта потраге за затомљеном духовно-историјском вертикалом, доследно се супротставља заслепљујућем редукционизму идеолошке свести а залаже се за културу памћења и стабилна значења и вредности. Умногome усвајајући и примењујући Радуловићев концепт афирмативне културе као пута усавршавања појединаца за егзистенцију у духу, Ј. Алексић у чиниоце српског културног обрасца Радуловићеве метакритичке оптике убраја неколике премисе: дистинкцију између цивилизације и културе, хипотезу о континуитету српске књижевности и културе, појам персоналистичке критике и схватање књижевноуметничког стваралаштва као теургије. Надовезујући се на идеје Бела и Хердера, Радуловић је указао на религиозни култ као језгро сваке културе те на *homo religiosus*-а који би био носилац првородне духовности, чиме се приближио постулатима Богољуба Шијаковића. Религиозни философ и историчар идеја, Шијаковић појам српског културног обрасца омеђује елементима које чине: „жртва, памћење, мит, историјска истина, традиција, самоспознаја, другост, Светосавље, Видовданска етика”. Следећи поглавито схватања Јустина Поповића и Николаја Велимировића, Шијаковић приликом дефинисања српског културног обрасца инсистира на значају културе памћења, смисла историје, улоге култа и сакралности, етоса жртве и подвига, док се императивом памћења страдалине националне судбине приближава хипотезама о важности незаборављања геноцида почињеног над Србима у НДХ, о којем су се континуирано изјашњавали како Ж. Видовић, тако и М. Ломпар. Критички настројен према моделима културног инжењеринга и аутоколонијалистичког покоравања српског ума, Ломпар разрађује тезу о српском становишту (коју устројава кроз креативно надовезивање на ставове Милоша Црњанског, обзнањене претежно у проказаним *Игејам*), док као компоненте српског културног обрасца сагледава светосавско просветно предање, косовску традицију, метанастазичка кретања српског народа на прелазу епоха, секуларно искуство новог века и геноцид над српским народом у 20. веку. Супротстављајући се идеји југословенства, свестан националне капитулације и демобилизације оличене у непостојању изграђеног културног обрасца које је пратило улазак Срба у заједничку југословенску државу, Ломпар се отворено бори против идеолошког једноумља и аутоколонијалне свести српских интелектуалаца, освешћујући притом принципе дијалогичности и плурализма као инхерентне српској култури и стабилној концепцији српског културног обрасца.

Стваралачка занављања српског културног обрасца, методолошки разнострана а плодотворна, у делима С. Јовановића, Ж. Видовића, М. Радуловића, Б. Шијаковића и М. Ломпара, показала су на које начине и због чега је овај појам пресудан у домену поимања и обезбеђивања пред-услова опстанка српске нације и културе. Монографија *Поћлед унућра: размаћрања о срћском кућћурном обрасцу* Јане Алексић, у којој су побројана становишта детаљно анализирана, публикација је која стоји као стамени оријентир у духовним лутањима српског народа, као залог културе памћења и пример остваривости пожељног модела научног рада и јавног ангажмана у актуелним књижевним и културним оквирима.

Др Милица В. ЋУКОВИЋ

Виши научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

tiskicvet38@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9919-392X

МИТ И САВРЕМЕНИ СРПСКИ РОМАН

Жељка Панцић, *Камен(и) ћрад ћреварених ћобједника: мићћ о Херцећовини и мићћ о Сарајеву у ћоећици Драћана Тећавчевића*, Завод за ућбенике и наставна средства, Источно Ново Сарајево 2026

Монографија *Камен(и) ћрад ћреварених ћобједника: мићћ о Херцећовини и мићћ о Сарајеву у ћоећици Драћана Тећавчевића* Жељке Панцић (Сарајево, 1984), професорке српске књижевности 20. вијека на Филозофском факултету у Палама, важан је, методолошки акрибичан и храбар искорак у савременој српској науци о књижевности. Зато је неопходно осврнути се на академски пут који је водио ка њеном настанку.

Жељка Панцић је свој академски профил градила на естетски најзахтјевнијим вертикалама српске књижевности: магистрирала је на комплексним, авангардним идејама Станислава Винавера (*Књижевне идеје и ћоћледи Сћанислава Винавера у дјелу Заноси и ћркоси Лазе Косћића*, 2012), а докторирала на поетици Бранка Ћопића (*Поећиќа и књижевно-исћиоријсќа конћексћуализација романа Бранка Ћоћића*, 2017), у којој је, скидајући слојеве хумора, проналазила његову специфичну трагику. Пишући уз то о И. Андрићу, М. Селимовићу, Г. Петровићу, Д. Матићу, С. Велмар Јанковић, заузела је препознатљиву позицију унутар академских токова са које се могла бавити верификованим каноном и писцима у моди. Мећутим, умјесто препуштања инерцији и конформизму, она се од првих научних корака свјесно окретала темама свог завичајног круга (Сарајево, Српско/Источно Сарајево, Република Српска и Босна и